

KRONIKA

VIOLETTA JAROS* | AKADEMIA IM. JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE

Konferencja *Przeszłość w języku zamknięta. In memoriam Andreae Bańkowskiego*, Częstochowa, 25–26 października 2016

W dniach 25–26 października 2016 roku w Częstochowie odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa *Przeszłość w języku zamknięta. In memoriam Andreae Bańkowskiego*, poświęcona zmarłemu w 2014 roku Profesorowi Andrzejowi Bańkowskiemu, znanemu etymologowi i onomaście, pracownikowi Instytutu Filologii Polskiej, kierownikowi Zakładu Historii Języka na Wydziale Filologiczno-Historycznym Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Podczas konferencji przedstawiono 37 referatów (z 39 zgłoszonych). Licznie reprezentowane było środowisko częstochowskich językoznawców (AJD – 6 referentów). Referenci przybyli też z Krakowa (Uniwersytet Jagielloński – 1, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN – 3, Instytut Języka Polskiego PAN – 7), Wrocławia (Uniwersytet Wrocławski – 3), Lublina (Katolicki Uniwersytet Lubelski – 2), Rzeszowa (Uniwersytet Rzeszowski – 2), Gdańska (Uniwersytet Gdański – 2), Katowic (Uniwersytet Śląski – 2), Łodzi (Uniwersytet Łódzki – 2), Opola (Uniwersytet Opolski – 2), Kielc (Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego – 1), Poznania (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – 1), Szczecina (Uniwersytet Szczeciński – 1), Warszawy (Instytut Sztuki PAN – 1), Białegostoku (Uniwersytet w Białymstoku – 1), Nowego Targu (Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa – 1) i Mińska (Białoruski Uniwersytet Państwowy – 1). Obrady toczyły się w budynku Wydziału Filologiczno-Historycznego przy ulicy Zbierskiego 2/4.

Uroczystego otwarcia konferencji dokonała dr hab. prof. AJD Urszula Wójcik. Wcześniej okolicznościowe przemówienia wygłosili: zastępca prezydenta miasta Ryszard Stefaniak, prorektor ds. rozwoju dr hab. inż. prof. AJD Zygmunt Bąk oraz dziekan Wydziału Filologiczno-Historycznego dr hab. prof. AJD Agnieszka Czajkowska.

Część naukową konferencji zainicjowały obrady plenarne, podczas których referaty wygłosili goście honorowi. Wystąpienia nawiązywały do podstawowych kierunków badań A. Bańkowskiego (historii języka, etymologii i onomastyki). Jako pierwsza głos zabrała Krystyna Kleszczowa (UŚ), która przedstawiła Profesora jako „oryginalnego kontestatora wiedzy lingwistycznej”. Podkreśliła jego zaangażowanie w pracy nad *Etymologicznym słownikiem języka polskiego*, dążenie do precyzyjności terminologicznej (zapropozował nowe terminy, m.in. *zmiana morfemiczna*, *prozonim*, *synkrazja*), umiejętność prowadzenia głębokiej analizy językoznawczej, rozpatrywanie zjawisk językowych na szerokim tle materiałowym. Kolejna referentka odniosła się do jego dokonań naukowych w zakresie antroponomii. W swoim wystąpieniu

* violetta.ajd@gmail.com

Studia i refleksje Andrzeja Bańkowskiego nad staropolskimi imionami złożonymi Maria Malec (IJP PAN) wskazała, że zasługą Profesora jest m.in. poszerzenie zasobu staropolskich imion złożonych (dzięki rekonstrukcjom nazw miejscowych) i wskazanie nowych kierunków ich badania. Bogdan Walczak (UAM) dokonał oceny kontrowersyjnego *Słownika etymologicznego* A. Bańkowskiego: wstęp uznał za dyskusyjny ze względu na mieszanie treści merytorycznych z elementami ekspresywno-oceniającymi, we właściwej części słownika wyróżnił zaś dwie warstwy słownictwa – starszą, przy której autor odrzuca dorobek etymologii słowiańskiej, oraz młodszą, głównie zapożyczoną, do której, pomimo pomyłek, Bańkowski wnosi wiele nowych, odkrywczych pomysłów. Następny referent, Stanisław Gajda (UO), w swoim wystąpieniu *Przeszłość w języku... otwarta* przedstawił postawę badawczą A. Bańkowskiego z punktu widzenia trzech paradygmatów: ontologicznego, epistemologicznego i językowego. Opolski uczony zauważył, że Profesor nie mieścił się w ówczesnych paradygmatach badawczych i na polu nauki szukał złotego środka, aby pogodzić różnorodne zjawiska językowe. Obrady plenarne zakończył *Komunikat* Adama Królikowskiego. Prelegent przedstawił szczegóły prac redakcyjno-edytorskich nad edycją dzieł Bańkowskiego (*Opuscula linguistica selecta*, Częstochowa 2011), podzielił się też wspomnieniami z osobistych spotkań z Profesorem.

Dalsze dyskusje toczyły się w trzech sekcjach. W sekcji A (skupionej wokół zagadnień historycznojęzycznych) jako pierwsza głos zabrała Maria Lesz-Duk (AJD), która przedstawiła opis rekcji kazualnej i przyimkowej przymiotników w polszczyźnie doby staropolskiej i średniopolskiej, zapomnianej we współczesnym języku. Referat Aleksandry Janowskiej (UŚ) poświęcony był *Problemom opisu klasy przyimków wtórnych w historii polszczyzny*. Badaczka zauważyła, że ze względu na metody wyodrębniania zbioru przyimków oraz perspektywę opisu określenie granic klasy przyimków wtórnych w historii polszczyzny należy do zadań bardzo trudnych. Obrady w tej sekcji zakończyła Beata Kaczmarczyk (UWr) referatem na temat wariantów leksemów *zmartwychwstać*, *zmartwychwstanie* w tekstach z XVI wieku. Prelegentka omówiła formy z końcowym *-ch* w pierwszym członie typu *zmartwychwstał* oraz bez *-ch*, np.: *zmartwywstał*, *zmartwywstanie*, a także zapisy z wygłosowym *-e* w pierwszym składniku, np.: *zmartwewstać*, *zmartwewstanie*. Obrady w sekcji B dotyczyły stylistyki historycznej. Rozpoczęła je Krystyna Data referatem *Ale śmiechy, ale żarty Zwyczajły zbierać moje karty – humor w XVI-wiecznej polszczyźnie*. Zagadnieniom paremii jako źródle wiedzy o osiemnastowiecznej kulturze duchowej Polaków poświęcone było wystąpienie Beaty Kuryłowicz (UwB). Natomiast Aleksander Gadowski (UO) przedstawił referat na temat językowego obrazu świata religii i językowych środków jego wyrażania. Obrady w sekcji C (onomastycznej) rozpoczęły Ewa Horyń i Ewa Zmuda (UP), które w odczycie *Andrzej w perspektywie (nie tylko) językowej* wykazały, że imię *Andrzej* wyróżnia się na tle innych imion bogatą tradycją onomastyczną, kulturową i religijną. Agnieszka Szczaus (US) omówiła szczegółowo budowę artykułów hasłowych w *Etymologicznym słowniku języka polskiego* Andrzeja Bańkowskiego (na przykładzie leksyki z zakresu architektury), wskazując na takie elementy, jak wyraz hasłowy, informacja gramatyczna, chronologiczna, etymologiczna, kwalifikator, definicja i komentarz odautorski. Jako ostatnia wystąpiła Halszka Górny (IJP PAN). Referentka przedstawiła projekt badań nad opracowaniem podstaw antropomicznych (zwłaszcza imiennych) w nazwach miejscowych i innych nazwach

geograficznych w aspektach: onomastyczno-językoznawczym, kulturowo-językowym, historycznym, demograficzno-migracyjnym, geograficznym i frekwencyjnym. Pierwszy dzień konferencji zakończyło zwiedzanie Biblioteki Jasnogórskiej.

Drugi dzień konferencji zaczął się od złożenia kwiatów na grobie Profesora Andrzeja Bańkowskiego. Następnie rozpoczęły się obrady w trzech sekcjach. Sekcję A (onomastyczną) otworzyła Urszula Bijak (IJP PAN) referatem *Zmiany hydronimów dorzecza Wisły (na przykładzie derywatów odonimicznych)*. Prelegentka ustaliła, że w hydronimii często zachodzą różnorodne zmiany, najczęściej o charakterze leksykalnym, które można badać tylko na materiale z XIX, XX i XXI wieku, wcześniejsze są bowiem słabo udokumentowane. Przedmiotem wypowiedzi Agnieszki Myszki (UR) była *Opozycja kulturowa STARY – NOWY w onimii południowo-wschodniej Polski*. Referentka przedstawiła, w jaki sposób opozycja chronologiczna *stary – nowy* realizuje się w ojkonimach i urbanonimach tej części Polski i jakie pełni funkcje. Okazuje się, że w toponimii często trudno jest rozdzielić dwa aspekty starego i nowego: *temporalny* oraz *wartościujący*, zaś granica pomiędzy starym i nowym jest zwykle płynna. Kolejny referat *Życie nazw na przykładzie mikrotoponimii powiatu jarosławskiego w województwie podkarpackim* wygłosiła Ewa Oronowicz-Kida (UR). Analiza porównawcza ojkonimów i anojkonimów pozwoliła wskazać kierunki przeobrażeń w mikrotoponimii powiatu jarosławskiego w ciągu ostatniego półwiecza. Następną prelegentką, Urszulą Wójcik (AJD), zaprezentowała *Nazwy własne w „Etymologicznym słowniku języka polskiego” Andrzeja Bańkowskiego*. Natomiast przedmiotem badań Małgorzaty Magdy-Czekaj (IJP PAN) stały się *Słowniki antroponimiczne jako przykład rozwoju polskiej leksykografii onomastycznej*. Kolejną referentką, Karoliną Czemplik (UG), omówiła *Wybrane nazwiska mieszkańców parafii Osie na podstawie ksiąg metrykalnych z lat 1800–1850*. Analiza słowotwórczo-semantyczna pozwoliła uchwycić zjawiska towarzyszące kreowaniu tych antroponimów (zwłaszcza interferencje językowe) oraz polskie i niemieckie substytuty mające wpływ na kształtowanie onimii badanego terenu. W sekcji B skupiono się na zagadnieniach historycznojęzykowych i etymologicznych. Maria Trawińska (IS PAN) wyjaśniała, *Co znaczą wyrazy polskie w łacińskich tekstach? (Na przykładzie rękopisów Bartłomieja z Bydgoszczy)*. Sposób operowania polskimi wyrazami w łacińskich rękopisach późnośredniowiecznych pisarzy pozwala na stwierdzenie, że trudno ustalić znaczenie kontekstowe wielu polskich wyrazów, mimo iż często występują one w otoczeniu swoich łacińskich odpowiedników, z powodu wieloznaczności użytych wyrazów oraz lakoniczności kontekstów. Następnie Ewa Woźniak (UŁ) przedstawiła sposoby nazywania dzieci spoza związku małżeńskiego w prawnej odmianie polszczyzny od czasów najdawniejszych do współczesności. Krzysztof Waškowski (PPWSZ) omówił dzieje leksemu *połec* oraz znaczenie i funkcjonowanie w polszczyźnie zapomnianych związków frazeologicznych i ich wariantów motywowanych tym rzeczownikiem: *mazać / smarować tłusty połec, iść / stać połciem, iść / stać na połec*. Jako kolejną wystąpiła Helena Sojka-Masztalerz (UWr), pokazując w swoim referacie zmiany semantyczne zachodzące w wyrazie *car* na podstawie konfrontacji znaczenia etymologicznego wyrazu z jego konotacją w perspektywie diachronicznej i synchronicznej. Paweł Janczulewicz (IJP PAN) w swoim opracowaniu *Czy rówieśnik jest wyrazem rodzimym?* nawiązał do badań A. Bańkowskiego w kwestii hipotetycznej wschodniosłowiańskiej

proweniencji tego leksemu w polszczyźnie. Referent omówił niepublikowane dotychczas materiały do *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego*, które rzucają nowe światło na pierwotny zasięg wyrazu oraz zasadność rekonstruowania psł. derywatu **orvesьnikъ*, będącego rzekomym reliktem niekontynuowanego w żadnym języku słowiańskim psł. abstractum †*orvo*, †*orvese*. Kolejny referat *Semantyka dawna a semantyka aktualna wybranych morfemów rdzeniowych w składzie zachodniosłowiańskich dialektalnych nazw roślin* wygłosiła Liubou Padporynava (BUP). Opisała ona procesy zachodzące w semantyce rdzeni, wskazała składniki scalające znaczenie na różnych etapach rozwoju nazw oraz określiła, gdzie należy szukać śladów dawnej semantyki morfemów rdzeniowych. Część obrad poświęconą zagadnieniom pochodzenia wyrazów zamknęło wystąpienie Olgi Solodushko (KUL), która zabrała głos w sprawie etymologii ukraińskiego dialektyzmu hlemyzdyty i wyrazów spokrewnionych z nim w innych językach słowiańskich. Referentka przedstawiła analizę etymologiczną ukraińskiego gwarowego czasownika hlemyzdyty ('gromadzić, składać coś na górę w nieporządnym sposób'), nieuwzględnianego w słownikach języka ukraińskiego, na przykładzie mowy mieszkańców wsi Vasylyvka w obwodzie dniepropietrowskim. Obrady w sekcji C (historycznojęzykowej) rozpoczęła Cecylia Galilej (KUL) tematem: *Leksem pole w sieci relacji semantycznych (na przykładzie XVII-wiecznych poradników rolniczych Jakuba Kazimierza Haura)*. Przedmiotem jej badań był wyraz *pole* oraz jego uwikłania semantyczne w XVII-wiecznych tekstach rolniczych. Okazało się, że omawiany rzeczownik jest wyrazem polisemicznym, który na każdym poziomie znaczeniowym wchodzi w różnorodne relacje (synonimiczne, antonimiczne, hiponimiczne, meronimiczne) z innymi leksemami, tworząc w ten sposób skomplikowaną sieć wzajemnych powiązań. Małgorzata Dawidziak-Kładoczna (UWr) przedstawiła *Opis wrażień percepcji słuchowej w diariuszach sejmu grodzieńskiego*. Atmosferę panującą w sejmie w relacji diarysty oddawały m.in. nazwy dźwięków z makropola *hałasy*, dźwięków wydawanych przez krtań człowieka oraz słownictwo z pola semantycznego *klótni*. Wystąpienie Violetty Jaros (AJD) dotyczyło opisu kształtu formalnojęzykowego grzecznościowych funkcji komunikacyjnych kończenia kontaktu, tj. aktów etykietalnych (pożegnań, podziękowań, życzeń, pozdrowień) lokowanych w finalnej pozycji listów emigracyjnych Joachima Lelewela. Kolejny odczyt *Neosemantyzacja archaizmów we współczesnej mowie kaszubskiej* zaprezentowała Pia Šlogar (UG). Z jej ustaleń wynika, że w codziennej mowie kaszubskiej młodzieży zaznacza się tendencja do używania archaizmów oraz ich neosemantyzacji. Archaizmom poświęcony był także następny referat *Przeszłość w słownictwie zamknięta w wybranych książkach dla dzieci*. Edyta Skoczyłas-Krotla (AJD) zanalizowała w nim dawne słownictwo (nazwy przedmiotów codziennego użytku, miar, dań, zawodów itd.) oraz rzadkie obecnie imiona, wyekscerpowane z powieści i opowiadań adresowanych do najmłodszych odbiorców. Interdyscyplinarny charakter miało natomiast wystąpienie Elżbiety Hak (AJD), w którym referentka przedstawiła strukturę wizualno-językową plakatu w perspektywie historycznej.

Końcowym punktem konferencji były obrady plenarne. Rozpoczęła je Iwona Nowakowska-Kempna (AJD) tematem *Mechanizm kojarzenia (asocjacji) w badaniach etymologicznych i diachronicznych*, zaliczając proces kojarzenia do sposobów rozwoju słownictwa. Referentka omówiła zjawisko skojarzenia pierwszego, bazującego na doświadczeniu cielesnym w asocjacyjnym

łańcuchu semantycznym, zaprezentowała mapę łańcucha skojarzeniowego niektórych leksemów, służącą do tworzenia wyrażen synonimicznych oraz pól semantycznych, wskazała także rolę metafory i metonimii, akcentując ich przydatność w badaniach etymologicznych i diachronicznych. Jako następny prelegent wystąpił Leszek Bednarczuk (UP), który przybliżył *Blaski i cienie w pracy etymologa*. Wychodząc od definicji etymologii i jej celów, podziału słowników etymologicznych, podkreślił, jak duże wymagania stawiane są etymologom. Wskazał także zasługi niektórych badaczy, m.in. Bańkowskiego, Borysia, Smoczyńskiego. Dwa ostatnie referaty były bezpośrednio powiązane z dorobkiem A. Bańkowskiego: Krzysztof Tomasz Witczak (UŁ) w wystąpieniu *Imiennictwo wczesnopiastowskie* odniósł się do publikacji Profesora *Imiona przodków Bolesława Chrobrego u Galla-Anonima (Rozważania etymologiczne)* oraz dokonał przeglądu i rewizji proponowanych przez niego rekonstrukcji imion, a Zbigniew Babik (UJ) przedstawił *Wkład Andrzeja Bańkowskiego w badania nad słowiańskim złożem apelatywnym w toponimii polskiej*, podkreślając inspiratorską rolę Profesora w pracy innych badaczy.

Po wysłuchaniu wszystkich referatów Urszula Wójcik oficjalnie zamknęła konferencję. Dziękując uczestnikom, poinformowała o planach kontynuacji spotkań naukowych w ramach konferencji cyklicznej, która odbywałaby się co dwa lata.